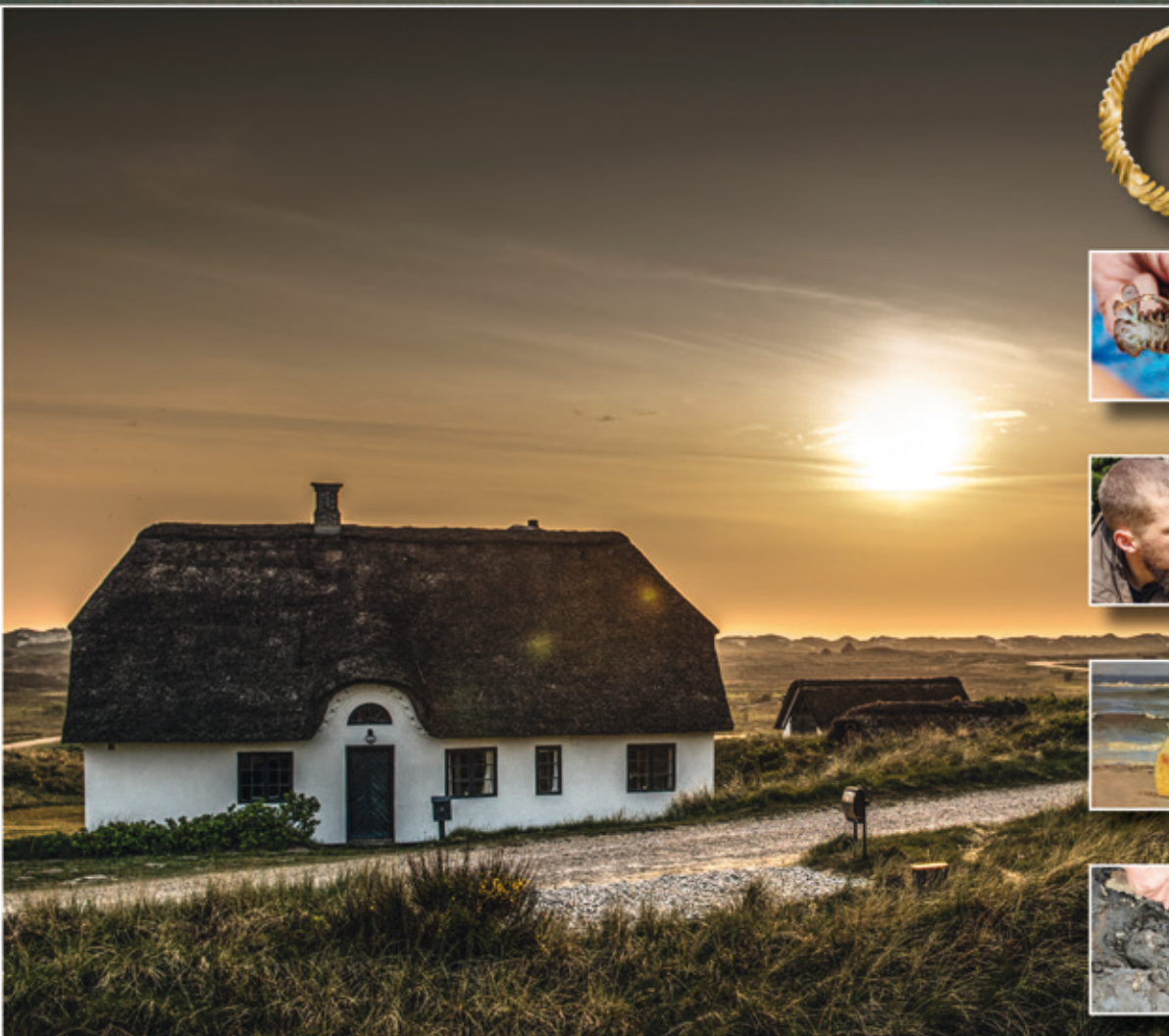

opdatering

Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum

2019

opdatering

Årbog for Vardemuseerne &
Ringkøbing-Skjern Museum 2019

opdatering
Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2019

© Forfatterne, Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2020

Redaktion: Caroline E. Larsen og Tine Lorange

Korrektur: Harriet Ludvigsen

Grafisk tilrettelæggelse: Tine Lorange

Forsidefoto: Emily Pritchards hus på Redningsvejen
i Nymindegab. Foto: Niels A. Hansen

Fotos og illustrationer: med mindre andet er angivet ved
de enkelte fotos og illustrationer tilhører billedmaterialet
i denne bog Vardemuseerne, NaturKulturVarde,
Ringkøbing-Skjern Museum eller Arkæologi Vestjylland

Alle kort, Danmarks Højdemodel og
ortofotos: ©Geodatastyrelsen

Skrift: Myriad Pro

Papir: MultiArt Silk 130g

Omslag: 1/s 260g

Tryk: PE Offset, Varde

ISBN 978-87-93713-19-2

ISSN 1903-9581

Kære Læser!

Omverden har ofte et billede af museer som støvede og statiske. At dette billede ikke på nogen måde er sandt viser hvert eneste år af Vardemuseernes og Ringkøbing-Skjerns Museums virke, ligesom det i øvrigt gælder for størsteparten af landets museer. Artiklerne i årets årbog viser som altid de mange facetter af museernes arbejde. Hvor den brede offentlighed lægger mærke til museernes forandringer når vi åbner nye udstillinger og af og til også nye besøgssteder, så giver årbogen jer læsere en god fornemmelse af at museer kan endnu mere end I, som museumsgæster ser, når alt er pudset og pænt stillet frem til skue. Og det bliver også tydeligt at vores formidling er baseret på konstant forskning. Årets *opdatering* fremlægger blandt andet et udbytte af et igangværende Ph.d.-projekt om udviklingen af henholdsvis den gamle købstad Ringkøbing og den nye stationsby Skjern og nye historier om Nymindegab, som er blevet hentet ud af glemslen, nu hvor der arbejdes på

en nyopsætning af udstillingen på Nymindegab Museum. *opdatering* giver Jer også indblik i museernes projekter omkring frivillige og læringsarbejde for børn og elever, et felt, hvor vi som museer selv er i en konstant læringsproces gennem nye projekter på områderne – vi vil nemlig gerne blive bedre til denne vigtige del af vores arbejde hvert eneste år!

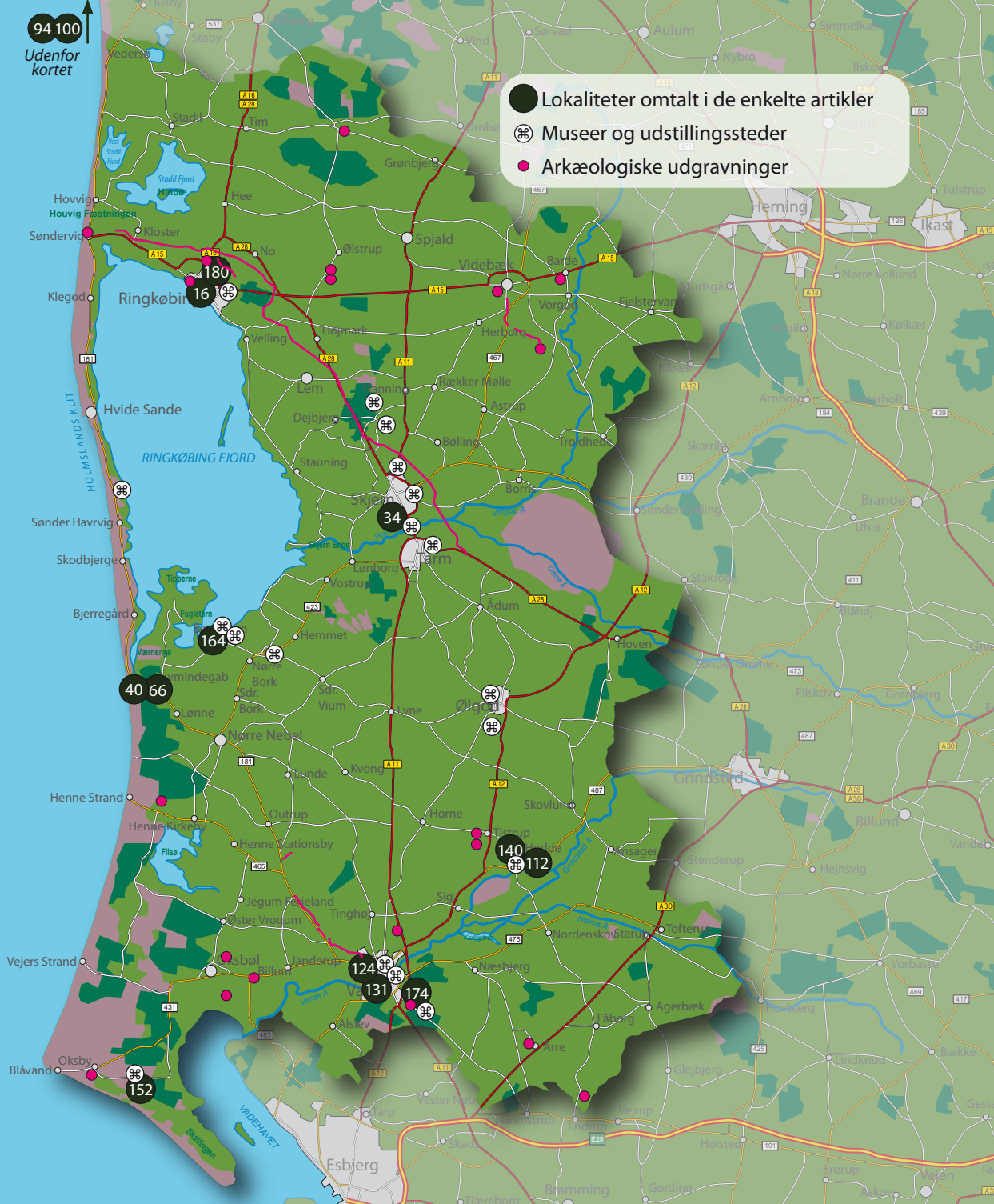
Et andet felt, hvor vi vestjyske museer er bannerførende, er værtskab. Fordi I alle rejser og er museumsgæster i hele verden, bliver vores vestjyske museer også målt op mod det flotteste museumsdesign i London og de mest fantastiske fund i Ægypten. Kun når vi sætter gæsten i centrum kan vi gøre en helt særlig forskel for jer. Dette arbejde kan I blive klogere på i årbogen. Og som altid får I også et indblik i de næste store arkæologisk og historiske opdagelser, og dermed i de historier, I engang i fremtiden som velmodtagne gæster skal opleve på vores besøgssteder.

Rigtig god fornøjelse med læsningen!
Mette Bjerrum Jensen og Claus Kjeld Jensen

94 100

Udenfor kortet

- Lokalteter omtalt i de enkelte artikler
- ☎ Museer og udstillingssteder
- Arkæologiske udgravninger

Indhold

- 6** Museumsforeningernes årsberetninger
- 16** Nygade i Ringkøbing
Af Christian Ringskou
- 34** Villads Pebel
Af Torben Egeberg
- 40** Nymindegab Badehotel
Af John V. Jensen
- 66** Det besatte Nymindegab
Af Michael Trier Aagaard & John V. Jensen
- 94** Omkring en Oldtids-Arne
Af Jens Dalgaard-Knudsen
- 100** Omkring Oldtids-Arnen fra Nørre Fjand
Af Palle Eriksen
- 109** Ikke særligt lovligt
Af Olav Martinsen
- 112** Signalkrebs
Af Morten Vinding
- 121** NaturNørd gik online
Af Jonas Gadgaard
- 124** Røverhistorier til Freltomalerierne?
Af Pernille Ø. Sørensen
- 131** Disney og fordærv
Af Pernille Ø. Sørensen
- 140** Din, min og vores skolehistorie
Af Malene Frosch Langvad
- 146** Frivillighed i forandring
Af Per Lunde Lauridsen
- 152** "Velkommen i Tirpitz!"
Af Marie-Louisa Tvede Steffensen
- 161** Sara om SARA
Af Sara Hjøllund Sørensen
- 164** Da dronerne kom til Fahl Kro
Af Caroline E. Larsen
- 174** På gravhøjsjagt ved Varde
Af Lene N. Hansen
- 180** Før Ringkøbing
Af Rachel Facius, Line Lerke & Torben Egeberg
- 188** Årets gang i ArkVest
Af Lene B. Frandsen & Poul Krogh Jørgensen
- 192** Årets udgravninger
Af arkæologerne i ArkVest
- 208** Tidstavle

Da dronerne kom til Fahl Kro

Af Caroline E. Larsen

På Ringkøbing-Skjern Museum har vi en bred vifte af besøgssteder, fra en præstegård til et fyrtårn, fra en vindmølle til en vikingehavn. I denne vifte findes også Fahl Kro, en gammel fjordkro, der ligger ved det naturskønne Tipperne og Værnengene ved Bork Havn. Lige som resten af Ringkøbing-Skjern Museums besøgssteder byder Fahl Kro på sit helt eget lille stykke vestjysk kulturhistorie.

Kroen blev bygget i 1856, fordi de mange bønder, der søgte de årlige Tipper-auktioner, hvor retten til at bjærge hø på Tipperne og Værnengene blev bortauktioneret, savnede et sted, hvor de kunne spise og overnatte. Mens auktionerne stod på, var der liv og glade dage i krostuerne, og når vandet på de oversvømmede enge frøs til, kunne man løbe på skøjter fra Skjern og Tarm til kroen; resten af året levede kroen en stille og tilbagetrukket tilværelse.

Gennem tiden har kroen haft flere forskellige ejere, men særligt krofatter Simon Sommer satte sit præg på kroen. Simon Sommer havde blandt andet en helt særlig æggekegopskrift, der stadig bruges, når der inviteres indenfor til de populære kroaftener i Fahl Kros gamle stuer.

I 1980'erne blev Fahl Kro en del af det daværende Skjern-Egved Museum, og i 1990'erne fik den gamle kro en ny nabo, da museet påbegyndte Bork Vikingehavn. Vikingerne fik da også erobret en del af fjordkroen, hvor udstillinger viste vikingernes liv, og da kroen, efter en brand i 2013, genåbnede i 2015, var det med en udstilling om vikingernes dragter: "Fra får til fyrste".

Fahl Kro og Bork Vikingehavn har gennem disse særudstillinger hængt sammen i mange år, og et besøg på vikingehavnen har for mange inkluderet et smut over på den gamle kro, da de to besøgssteder har billetfællesskab.

Tiderne skifter, og det samme gør udstillinger

Efter udstillingen "Fra får til fyrste" havde været på Fahl Kro i fire år, var det i vinteren 2018/19 tid til at tænke nyt. Holstebro Museum åbnede for et par år siden deres udstilling "Historien i kornet", hvor flotte luftfotos viser, hvordan oldtiden har sat spor, der stadig findes omkring os. Inspireret af denne udstilling besluttede vi på Ringkøbing-Skjern Museum, at vi ville vise, hvordan arkæologiske spor kan ses fra luften med fokus på bopladser og andre interessante oldtidsspor i vores og Arkæologi Vestjyllands (ArkVest) område.¹

Men hvad skulle med? Og hvordan? For én ting er jo at vide, at man gerne vil lave en udstilling, der viser, hvordan fortiden har sat sine tydelige spor – og stadig er en del af nutiden. Noget andet er at få den enestående og geniale idé til udstillingen!

Her dukkede dronerne så op. Vi er nemlig så heldige, at vi har nogle af Danmarks bedste dronearkæologer i ArkVest. Arkæologerne havde netop færdiggjort en udgravning på en større kabellægning fra Søndervig til Stovstrup i Tarm for Energinet, og Energinet var med på

at vi brugte en del af beretningsbudgettet² fra denne og fra den store udgravning ved Nørby på at formidle resultaterne bredere ud gennem en udstilling. Hermed var banen kridtet op. Udstillingen skulle være noget med dronebillede, og den skulle vise, at fortiden hænger sammen med nutiden. Udgravningen for Energinet skulle inkorporeres, men som udstillingsgæst skulle man ikke bombarderes

med arkæologiske fakta eller lange indviklede tekster – og børn skulle helst også ville bruge et par minutter der. Altså noget med droner, luft, let... Og pludselig kom tanken om, at udstillingen skulle udformes som en tur blandt skyerne, hvor man møder måger og luftballoner, og hvor man kigger ned på jorden, på nutiden og på fortiden – som var man selv en drone.

Udstillingsåbning på Fahl Kro: Fra får til fyrste, 2015.

Vesterhav Syd Kabeltracé

Af Rachel Facius Andersen

ArkVest foretog fra efteråret 2018 og frem til slutningen af foråret i 2019 en forundersøgelse på en over 40 km lang strækning forud for etableringen af et strømkabel fra transformatorstationen i Søndervig i Nørby til transformatorstationen i Stovstrup i Tarm. Særlige resultater fra undersøgelsens første halvdel er omtalt i *opdatering 2018*, men der blev naturligvis gjort flere spændende fund på den efterfølgende strækning. De lader sig naturligvis ikke alle præsentere her og af samme grund er nogle af de bedste lokaliteter fremhævet.

Spor af den bortrændede træreste ses tydeligt i graven ved Vester Marup.

Ved Øster Marup, umiddelbart vest for Holstebrovej, dukkede der flere bebyggelsestyper op i det 7 m brede kabeltracé, heriblandt et såkaldt udskudshus fra ældre middelalder. Der kendes ikke mange huse af denne type fra tidligere udgravninger og af samme grund var huset ved Øster Marup en velkommen tilføjelse. Til alt held befandt det meste af huset sig indenfor tracéets udstrækning.

Ikke langt derfra, ved Vester Marup, blev der gjort spændende fund fra en helt anden tidsperiode. Mellem et hus fra yngre bronzealder og et hus fra førromersk jernalder, befandt der sig en grav fra en helt tredje tidsperiode, nemlig ældre romersk jernalder. Graven var af en omfangsrig størrelse, der med det samme skabte forventninger om fund

Rachel med et lerkar, der blev fundet i toppen af graven ved Vester Marup.

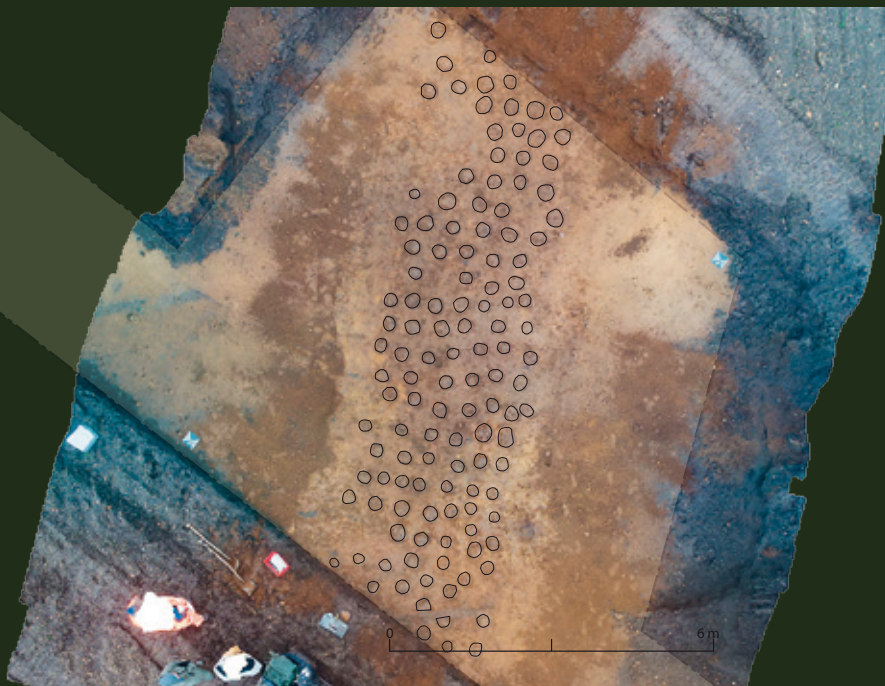
af de gravgaver, som generelt kendetegner begravelser fra denne periode. Arkæologerne blev da heller ikke skuffede, da de nåede det, der engang havde været toppen af kisten. Her lå to lerkar, hvoraf det ene endnu var intakt. Sporene fra den bortrådnede træreste var endnu tydelige i den lyse sandjord, men yderligere gravgaver udeblev desværre.

Sidst, men ikke mindst, stødte tracéet hele tre steder på de såkaldte hulbælter. Et hulbælte kendetegnes ved flere rækker åbentstående huller, der muligvis har fungeret som grænsemarkører i førromersk jernalder. Det første hulbælte blev påtruffet nord for Velling Plantage, mens de to andre lå med knapt 500 meters mellemrum, det første mindre end en halv kilometer øst for Sdr. Lemvej ved Lem. Begge hulbælter ved Lem havde orientering mod et

vådområde, hvilket må have skabt en naturlig afgrænsning i landskabet. Hvad hulbælterne har afgrænset vides ikke. Der er fundet flere hulbælter indenfor ArkVests ansvarsområde, hvoraf de fleste er omtalt i bogen *Lange linjer i landskabet – Hulbælter fra jernalderen*.

I opdatering 2018 omtales fundet af 10 grubehuse ved Nørby, hvoraf seks blev totalundersøgt. Fylden fra grubehusene blev soldet på Bundsbæk Møllegård i løbet af foråret 2019. Blandt de mest specielle fund var tre tenvægte, som har været brugt til at spinde tråd eller garn i vikingetiden. To af disse tenvægte ses lige nu i droneudstillingen på Fahl Kro sammen med andre fund fra den store udgravning ved Nørby, som fandt sted i 2018.

Rachel Facius Andersen kan kontaktes på rfa@arkvest.dk

Dronefoto af hulbælte ved Lem.

Dronerne fløj til Fahl

Droner er efterhånden næsten blev hvermandseje, og på et af Ringkøbing-Skjern Museums andre besøgssteder, Lyngvig Fyr, kan man næsten altid høre deres svage summen. Dronerne er kommet, og når en dron fotograf med en vis sans for billedkomposition tager billeder og film, kommer der de mest fantastiske landskabsbilleder ud af det.

Dronerne har som sagt også fundet vej til ArkVest, og de seneste år har de været tro følgesvende ved udgravningerne. Her bruges dronerne til fotodokumentation og

opmåling af udgravningsfladerne, ligesom de selvfølgelig også bruges til at vise udgravningerne i landskabet og de smukke arkæologiske lokaliteter på stedet. Dette betød, at vi allerede, inden vi begyndte udstillingen, havde et arkiv fyldt med de mest fantastiske dronofilm samt fine luftfotos fra vores område.

Desuden blev dronen igen sendt ud at flyve på nye steder for at finde gamle spor. Den blev blandt andet sendt til Varde, hvor den fangede glimt fra middelalderen og borgbanken, hvor Vardehus engang lå.

*Et eksempel på de smukke dronebilleder.
Her fra 2018, hvor dronen hænger over
udgravningen ved Lyngsmosefæstningen.*

Gamle og nye billeder og film blev klippet sammen til nye film. Der blev søgt i samlingerne, og arkæologiske genstande fra Varde og Ringkøbing-Skjern Kommuner begyndte stille og roligt at finde deres plads på Fahl Kro: Våben fra Varde, en urne fra Årre, et ostekar fra Nørby og meget, meget mere.

Helt konkret valgte vi flere forskellige steder ud, og hvert sted fik sin egen lille sky, hvor den specifikke historie kunne formidles og fortælles.

Selvom vikingerne var blevet bortvist, så kom de alligevel til at danne hele grundlaget for udstillingen. For selvom der i vikingetiden ikke var en boplads, der hvor Bork Vikingehavn ligger i dag, så er hele vikingehavnen konstrueret ud fra arkæologiske fund overvejende fra Vestjylland – således husene, møllen, kirken, broen som de mange gæster betræder osv. Fortiden er om nogen steder flyttet ind i nutiden på Bork Vikingehavn. Og netop derfor starter udstillingen på Fahl Kro også med en dronetur til Bork Vikingehavn, der viser, hvordan formidlingen af de arkæologiske fund fra Vestjylland bruges, og hvordan fund fra dette område blandt andet er blevet til Bork Vikingehavn.

Herudover fortælles historien om jernalderfæstningen ved Lyngsmose,³ om middelalderen i Varde, de oprørske bønder og Vardehus.⁴ Gæsterne mødes af en urne med indhold fra udgravningerne i Årre.⁵ De bliver taget med ud til Øster Lem Hede⁶ og ser skyggespor efter jernaldermarkere og med til Henne Kirkeby,⁷ hvor de selv kan konstatere, at sporene fra rækkerne af vikingernes grubehuse⁸ stadig er tydelige. En kæmpe sky fortæller historien om den store udgravning ved Nørby, hvor Danmarks største dronemfoto blev taget!⁹

Murphy's udstilling

Og nu, hvor det hele så nedskrives, ser billedet nok en smule mere rosenrødt ud, end det i virkeligheden var. For ofte er man under tidspres, når man laver udstillinger, og droneudstillingen var ingen undtagelse. Efterhånden fik den nye

Dronen på vej på arbejde ved den store Nørbyudgravning, som har en helt særlig plads i den nye udstilling på Fahl Kro.

udstilling da også kælenavnet "Murphy's udstilling", med henvisning til Murphys lov: "Alt, hvad der kan gå galt, vil gå galt"! Det kan blandt andet nævnes, at en af Ringkøbing-Skjern Museums fantastiske frivillige, der desværre ikke længere er blandt os, måtte køre store dele af Jylland og Fyn rundt for at finde projektorer til udstillingen – hvilket han selvfølgelig gjorde! Og sidste prik over i'et, var, da strømmen gik – to timer før udstillingen skulle åbne!

Men takket være dygtige folk lykkedes det! Det store udstillingsrum blev forvandlet til et stykke af himlen over Vestjylland. Et 3D-hul i gulvet gør det endda muligt for gæsterne at se ned over de to kommuner, og de forskellige

fund fra både Mejlby, Henne, Varde m.v. gør historien i rummet endnu mere levende. Så den 1. april 2019 kunne vi byde indenfor på Fahl Kro til "Himmelflugt – med dronerne over Vestjylland".

"Hvor er vikingerne?"

Og hvad siger de så? Altså dem vi har lavet udstillingen for: Gæsterne på Ringkøbing-Skjern Museum.

"Hvor er vikingerne?" Det spørgsmål var vi sikre på ville komme, og selvfølgelig, for i flere år havde gæsterne været

vant til, at de kunne gå fra Bork Vikingehavn til Fahl Kro og stadig opleve en del af vikingetiden.

Dele af den gamle vikingeutstilling er blevet flyttet over på havnen, og udstillingen "Ud og hjem igen" åbnede samtidig med droneudstillingen. Selvom vi for vores vedkommende lavede om på status quo og "plejer", giver det både for gæsterne og os god mening at have vikingeutstillingen på vikingehavnen! Og en lille del af Bork Vikingehavn er stadig på Fahl Kro, da hele idéen om Bork Vikingehavn som sagt har dannet grundlag for udstillingen.

*Udstillingåbning på Fahl Kro:
Himmelflugt – med dronerne
over Vestjylland, 2019.*

Når det er sagt, så var spørgsmålet der dog stadig: Hvad ville det betyde for den gamle fjordkro, at der ikke længere var en direkte forbindelse til vikingerne og de mange gæster, der besøger Bork Vikingehavn? En billet fra Bork Vikingehavn giver gratis entré til Fahl Kro, så umiddelbart ville vi ikke kunne mærke forskellen fra den gamle vikingeudstilling til den nye droneudstilling. Selvom der var et lille fald i besøgstallet i 2019 i forhold til 2018, er det så minimalt, at vi ikke kan udlede noget af dette, andet end at de to udstillinger – og ikke mindst Fahl Kro – har været godt besøgt.

Nu er droner, luftballoner og skyer flyttet ind. Og selvom vi endnu ikke har gennemført en publikumsundersøgelse, men "blot" observeret og talt med gæsterne, er den umiddelbare reaktion, at gæsterne tager godt imod den nye udstilling. Der er dem, der synes, at udstillingen er underlig og ikke bruger mere end et par minutter på at gå gennem det store rum. Men der er også dem, der fordyber sig. De der ser alle film til ende, de der læser teksterne,¹⁰ og de der oplever nye dele af de to kommuner. Men måske er det også netop her, de to nye udstillinger på henholdsvis Fahl Kro og Bork Vikingehavn differentierer sig. Udstillingen på Bork Vikingehavn byder på fund og fortællinger, på at man kan klæde sig ud som en viking, mens man gennem arkæologiske fund bliver klogere på vikinernes handelsmønster: En såkaldt "hands on"-udstilling. Og fra denne udstilling kan der måske synes langt til droneudstillingen på Fahl Kro, hvor der er lagt op til fordybelse og til dronenørderi.

Også netop derfor er det interessant at se, hvilke ting der optager gæsterne, når man oplever udstillingen sammen med dem. Om det er forældrene, der forundres over fortællingen om Lyngmose og historien om det store fæstningsanlæg, der engang har været i Vestjylland, om det er historien om Nørby og Danmarks største dronefoto, der fanger storebror, eller om det er den spændende jernalderurne, der stadig står, som da arkæologerne gravede den op – altså stadig med indhold (!) – der fanger lillesøster.

Master Fatman hyldet af Rasmus Balstrøm Art. Foto: Sofie Frøkjær Jensen.

Faktisk er der op til flere døde i udstillingen, og når jeg har haft gæster med i udstillingen, har jeg sendt dem på "skattejagt" for at finde dem alle!

Fra Fahl til Fatman

Og så var der det der hul i gulvet. Et 3D-hul der skulle give et kig ned over Vestjylland. Bare mellem du og jeg, kære læser, så blev det ikke helt, som denne udstillingsansvarlige havde håbet på. Jeg havde set for mig, hvordan børn næsten panisk ville forsøge at undvige hullet, eller hvordan den ene selfie efter den anden viste glade gæster, der nærmest blev suget ned i dette fantastiske hul i himlen. Sådan blev det så ikke helt... Men billedet skaber dog alligevel noget liv og noget anderledes på den gamle kro. For det er nok de færreste, der ville have sat lighedstegn mellem Fahl Kro og Fristaden, mellem en gammel kro og graffiti.

Men vi fik en idé! Ikke bare skulle gæsterne føle, at de gik rundt over Vestjylland som en anden drone mellem skyerne – de skulle også kunne se ned! Gennem vores netværk fik vi kontakt til streetart-kunstneren Rasmus Balstrøm, og han ville gerne hjælpe os med netop dette. Men pudsigt nok gik der ikke lang tid, før denne kunstners værker også kunne ses mange andre steder end på Fahl Kro i Vestjylland! For pludselig gik Rasmus Balstrøms kunst fra Fahl til Fatman, fra Kirsten-Birgit til Astralis og fra Vestjylland til Christiania!

Og hvad kan vi så konkludere?

Vi har villet meget med denne udstilling: Formidle arkæologi på en måde hvor alle kan være med. Fortælle gennem fund, men uden at fundene blev for mange. Vi har villet give en forsmag på alle de historier, der gemmer sig ude i landskabet – og på den historie vi hver dag begiver os rundt i, men måske slet ikke er opmærksomme på. Men er det lykkedes?

Som nævnt har vi endnu ikke kørt en brugerundersøgelse på den nye udstilling på Fahl Kro, og derfor ved vi

ikke med sikkerhed, om dronerne er blevet vel modtaget. Om arkæologien passer ind på fjordkroen, og om vikingerne virkelig er savnet.

Personligt kan jeg dog konkludere, at jeg er stolt af skyudstillingen på Fahl Kro. Jeg synes, den formår at formidle arkæologi på et plan, hvor de fleste kan være med. Mellem kranier og fantastiske fotos gemmer historien sig og er klar til at lade sig fortælle. Netop den gemte historie er den, jeg håber, gæsterne tager med sig hjem. Og måske tænker lidt mere over, når de ser en gravhøj eller måske slet ikke ser noget, men bare ved der er noget gemt i landskabet, der fortæller en historie – vores fælles historie!

Udstillingen "Himmelflugt – med dronerne over Vestjylland" er støttet af Energinet.

Caroline E. Larsen kan kontaktes på cl@levendehistorie.dk

Noter

1. Arkæologi Vestjylland (ArkVest) er den fælles arkæologiske enhed for Ringkøbing-Skjern Museum og Vardemuseerne. ArkVest har det arkæologiske ansvar for Ringkøbing-Skjern og Varde Kommuner.
2. Arkæologer skal altid lave en udgravningsberetning, når de har færdiggjort en udgravning.
3. Lyngmosefæstningen er en jernalderfæstning og en af de to ældste borge i Danmark. Se fx Palle Eriksen: Lyngmose-fæstningen genopført. *opdatering* 2014.
4. Vardes middelalder omtales bl.a. i Lars Chr. Bentsen: Udgravningerne ved Gl. Sct. Jacobi Skole. *opdatering* 2008.
5. Se fx Tine Lorange: Gensyn med tuegravpladsen ved Årre. *opdatering* 2009.
6. Se Torben Egeberg: Jernaldermarker på Øster Lem Hede. Danmarks største jernaldermonument. *opdatering* 2011.
7. Se Lene B. Frandsen & Esben Schlosser Mauritsen: Luftfotoskole – en uforglemmelig og højtflyvende uge over det vestjyske. *opdatering* 2011.
8. Nedgravede værkstedshytter.
9. Udgravningen i Nørby blev 100% opmålt og dokumenteret ved hjælp af drone. Hundrevis af dronofotos blev sammensat for at dække den 2,5 hektar store udgravning, som blev nævnt på Slots- og Kulturstyrelsens Top 10 i 2018 grundet metoden, der ikke før er set på denne skala i Danmark.
10. Det skal dog understreges, at udstillingen med vilje ikke er teksttung. Billeder, film og genstande får lov til at tale.